

США ТА КРАЇНИ СХОДУ

УДК 94(327)

<http://doi.org/10.17721/2521-1706.2017.03.72-84>

Ігор Горобець,
кандидат історичних наук, доцент

ВІДНОСИНИ США ТА ІНДІЇ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

***Анотація.** У статті проаналізовано динаміку розвитку відносин США та Індії впродовж існування біполярної системи міжнародних відносин та в умовах однополярної системи міжнародних відносин після завершення «холодної війни». У роки «холодної війни» Індія залишалася лідером Руху Неприєднання, що визначало позицію США, яка полягала у стимулюванні переходу Індії на бік західних демократій. До розпаду СРСР Індія залишалась на позиціях віддалення від союзу зі США. За умов одно полярного миру Індія налаштована на формування стратегічного партнерства зі США. Відповідно до американських інтересів таке партнерство має стримувати Китай. Індія, ставши ядерною державою, налаштована на змінення своїх позицій у Південній Азії та зоні Індійського океану. Сполучені Штати Америки після перемоги у «холодній війні» залишилися монополюючим гегемоном у новій системі міжнародних відносин. Китай в цей час перетворився на «глобальну майстерню», чим збільшив свій фінансово-економічний та військово-політичний вплив на процесі, які відбуваються у світі загалом, та у регіоні Південної Азії, зокрема. Індія і Китай потерпають від загроз міжнародного тероризму. США намагаються зберегти за собою вирішальне слово в питаннях азійської безпеки, яка для них має не менше значення, ніж євроатлантична безпека. Індія не має наміру вибудовувати стратегічні відносини зі США за рахунок радикального погіршення з великими складнощами врегульованих індійсько-китайських відносин. Проте залишається інтерес Індії до максимального послаблення американсько-пакистанських відносин, особливо у військово-технічній сфері.*

***Ключові слова:** Індія, США, Рух Неприєднання, Китай, Пакистан.*

Постановка проблеми. В історії «холодної війни» особливе значення мали відносини США і СРСР з країнами Руху Неприєднання. На індійському напрямку між Вашингтоном і Москвою точилася запекла конкуренція, обумовлена важливістю «правильного вибору» країн, які розвиваються. Завершення періоду «холодної війни» спричинило до зміни розстановки сил на міжнародній арені. Зменшується роль Руху Неприєднання, формується глобальна гегемонія США, умовно обмежена тенденцією до розвитку багатополлярної системи міжнародних відносин. За цих умов змінюються пріоритети зовнішньої політики Індії. В 1990-х роках Делі обирає курс на стратегічне партнерство зі США під гаслом взаємодії двох найбільших демократій світу. Одночасно США стають важливим торговельним партнером Індії, що спонукає Вашингтон вибудовувати геополітичну вісь із Делі і Токіо, спрямовану на обмеження можливостей стрімкого зміцнення позицій Китаю у світі. Висвітлення такої еволюції розвитку міжнародних відносин залишається актуальною науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень. Стислий огляд історіографії обмежимо аналізом праць відомих фахівців цієї тематики із Індії і США. Радником з питань національної безпеки у декількох урядах, які формував Індійський національний конгрес був Брахма Челлані. Як професор стратегічних досліджень Центру

політичних досліджень Нью-Делі у колективній монографії «Забезпечення майбутнього Індії у новому тисячолітті» він розглянув роль і значення відносин у трикутнику Індія – Китай – США [1]. Відомий індійський дипломат та політолог Дж. Діксіт, спираючись на величезний власний дипломатичний досвід, значну увагу приділяє проблемі зміцнення позицій Індії у сучасній системі міжнародних відносин. Автор доводить, що союз зі США вигідний для Індії у зв'язку з загрозою терористичної активності з боку Пакистану та зростання могутності Китаю [2]. Натомість співробітник Інституту міжнародних досліджень університету Цінхуа в Пекіні Лі Бінь доводить, що у сучасній системі міжнародних відносин США у відносинах із Китаєм орієнтуються не на абсолютні, а на відносні переваги [3, С.2]. Звертають на себе увагу індологічні праці, зокрема, професор техаського університету Суміт Гангулі заснував науковий журнал «Індійський огляд» [4].

Оригінальну концепцію геополітичних реалій ХХІ століття запропонував американський політолог та історик індійського походження Параг Ханна. Він народився у Мумбаї, закінчив Джорджтаунський університет, працював у Раді по зовнішній політиці, в апараті Всесвітнього економічного форуму, в Інституті Брукінгса. Автор спростовує положення, розвинуте Дж. Неру на Бандунській конференції 1955 р. про «три світи». П.Ханна переглянув поняття «першого» і «другого» світів. Він відніс до «нового першого світу» лише США, Євросоюз і Китай. Основний критерій такої диференціації у спроможності зазначених «імперій» до розвитку і розширення, поширенню своїх систем цінностей за межі власних кордонів. Такі «імперії» не визнають цивілізаційних кордонів, по мірі поширення своїх норм і звичаїв вони можуть змінювати людей, незалежно від того, до якої цивілізації вони належать. Тож у світі, на думку П.Ханни одночасно відбувається американізація, європеїзація і китаїзація. Відповідно, на думку автора, США дотримуються коаліційного дипломатичного стилю, Євросоюз консенсусного, Китай консультативного. Внаслідок цього виникають три центри впливу: Вашингтон, Брюссель і Пекін. США, Європейський Союз, Китай хочуть мати найбільшу користь для себе, але «самотійно» ніхто з них не може контролювати усю систему міжнародних відносин, так само як й інші держави не можуть обмежити свободу дій наддержав. Більшість інших великих і впливових держав П.Ханна відніс до «нового другого світу», яким властиві ознаки як країн Першого світу, так і країн Третього світу одночасно. Цікаво, що автор переконаний авторитарний Китай «більш вільна країна, ніж демократична Індія» [5, С. 360].

Неможливо обійти увагою працю всесвітньо відомого індолога, американського історика, професора Каліфорнійського університету Стенлі Уолперта «Індія: історія, культура, філософія» [6]. Згаданий автор наголошує, що в США проживають більше 2,5 млн. вихідців із Індії, громада яких є однією з найбільш інтелектуальних і багатих серед недавніх емігрантів. Говорячи про історичні традиції індійсько-американських відносин, С.Уолперт наводить приклад того, як у 1962 р. у відповідь на китайське вторгнення постачання американської зброї Індії дало можливість утримати контроль над територією Сіккіму [6, С. 37].

У історіографічному огляді варто згадати про класичну працю американського економіста індійського походження Джагдіш Бхагваті «На захист глобалізації». До еміграції в США він був радником індійського уряду. А у США став професором Колумбійського університету та експертом Ради з міжнародних відносин США. На думку цього автора, глобалізація є об'єктивним і переважно

позитивним трендом міжнародного розвитку. Успіх глобалізації залежить не від перерозподілу світового валового продукту, а від його радикального збільшення [7, С.68]. Також важливо прослідувати за динамікою змін стану відносин США та Індії на сучасному етапі.

Цілі статті. Метою статті є розгляд американсько-індійських відносин з точки зору трансформації біполярної системи відносин у одно полярну та розвитку стратегічного партнерства між США та Індією з урахуванням різноманітних перешкод на шляху реалізації цієї тенденції.

Після проголошення 15 серпня 1947 р. незалежності Індії і Пакистану та започаткування їхнього конфлікту з приводу статусу Кашміру формування позиції США щодо становища в Південній Азії відбувалося суперечливо. За президента США Г.Трумена 9 лютого 1951 р. було профінансовано послуги американських експертів Пакистану. Утім, Пакистан відкинув спроби Афганістану заручитися підтримкою США у суперечці щодо державного самовизначення пуштунів [8, С.301]. 19 травня 1954 р. США і Пакистан на необмежений термін підписали угоду про взаємну допомогу з метою оборони. США погодилися продавати зброю Пакистану. Вашингтон розглядав Пакистан як важливого союзника у протистоянні «загрозі комунізму» у Азії. 19 лютого 1955 р. у Манілі Австралія, Велика Британія, Нова Зеландія, Пакистан, США, Таїланд, Філіппіни, Франція підписали договір про створення Організації договору Південно-Східної Азії (СЕАТО). Відповідно до угоди від 5 березня 1959 р., яка була підписана у Анкарі, США зобов'язалися захищати Пакистан у «випадку агресії», але собі на умі американці мали на увазі радянську агресію [9, С.294]. Утім, США не залишали поза своєю увагою можливість замирення Індії і Пакистану на основі спільного протистояння комуністичному Китаю. У грудні 1959 р. Індію і Пакистан відвідав президент США Д.Ейзенхауер, який пропонував залагодити кашмірську проблему заради стримування китайської експансії у Південній Азії [10, С. 65].

Президент США Дж. Кеннеді назвав Індію «ключем від Азії» та бажав їй перемоги над червоним Китаєм. Але налагодження військово-технічного співробітництва між Індією і СРСР та неоднозначна позиція США під час індійсько-китайської війни 1962 р. перекрили шлях до розвитку стратегічного американсько-індійського партнерства.

Адміністрація Р.Ніксона розпочала зближення з Китаєм. Пакистан виконував роль посередника між США і Китаєм. Коли стало зрозуміло, що Індія втрутиться у громадянську війну у Східному Пакистані, Р.Ніксон направив ц Бенгальську затоку авіаносець «Enterprise» з ядерною зброєю на борту. Кіссінджер запевняв, що США не рятуватимуть Індію, як радянського союзника, якщо у цей конфлікт втрутиться Китай [11, С.101]. Тим самим США підтримували свого блокового військового союзника. Але у грудні 1971 р. Пакистан програв чергову війну Індії. Це посприяло послабленню впливу США на події у регіоні Південної Азії, але посилювало зацікавленість у стратегічному діалозі із Індією. Утім, на заваді цьому стало виселення 1971 р. з архіпелагу Чагос та Дієго-Гарсія у серці Індійського океану жителів та створення там стратегічної американської військово-повітряної бази [12, С.281]. У 1972 р. США визнали материковий Китай, що дало можливість Пекіну змінити Тайвань у ООН. В свою чергу Пакистан в 1973 р. залишив СЕАТО. США втратили військово-морські бази в Таїланді в 1975 р., а в 1991 р. і базу Субік-бей на Філіппінах. Хоча в 1965-1975 рр. США згорнули військово-технічну співпрацю з

Пакистаном, запчастини пакистанській армії до американської військової техніки постачала Туреччина [13, С. 61].

Впродовж 1970-х рр. чимало багатих індусів емігрували до США, створивши там досить численну громаду. Фахівці індійського походження у США обіймають важливі позиції у ключових галузях американської економіки. Майже дві третини американських індійців висококваліфікованими фахівцями та менеджерами вищої ланки управління. Це об'єктивно робить американських громадян індійського походження важливою складовою індійсько-американських відносин.

Початок радянської війни в Афганістані зблизив США і Пакистан, але віддалив Вашингтон від Делі. У серпні 1981 р. донька страченого пакистанського прем'єр-міністра З.А. Бхутто Беназір Бхутто особисто доводила комісії конгресу у закордонних справах недоцільність допомоги військовому режиму Зія-уль-Хака, аби у Пакистані не повторити досвід провалу із шахським Іраном. Натомість вона пропонувала надавати гуманітарну допомогу простим пакистанцям, а не підтримувати правителів [14, С. 285].

Попри розбіжності з приводу пакистанської ядерної програми, 15 вересня 1981 р. адміністрація Р.Рейгана підписала з Пакистаном угоду про військово-технічну допомогу. Впродовж 1982-1987 рр. США надали Пакистану 3,2 млрд. дол. та ще 2 млрд. дол. на купівлю в кредит військової техніки [9, С.215]. Розпад Руху Неприєднання в 1989 р. став важливим фактором, який вплинув на перегляд зовнішньополітичних пріоритетів Індії. Утім, США зберегли багатоцільову опорну військову базу в центрі Індійського океану на острові Дієго-Гарсія. У цьому сенсі американські інтереси вищі за закони і справедливість, позаяк їхні інтереси і є сучасними законами і принципами справедливості.

У 1990-1991 р. після успішної війни США в Перській затоці зменшилося значення для Сполучених Штатів військово-політичних зв'язків із Пакистаном. Водночас США підтримали рішення Міжнародного комітету по компенсаціям ООН про виплату Індії з квітня 1994 р. 2,6 млрд. дол. компенсацій за економічні втрати, понесені під час війни у Перській затоці за звільнення Кувейту. Компенсації мали йти за рахунок іракських грошей. Аналогічні компенсації повинні були отримати Бангладеш, Пакистан, Філіппіни. У жовтні 1990 р. США призупинили військово-технічну співпрацю із Пакистаном. Натомість відновлення 1992 р. індійсько-ізраїльських дипломатичних відносин з прихильністю зустріли у Вашингтоні.

Адміністрація американського президента Б. Клінтона розраховувала на стратегічну співпрацю з Китаєм. США ще 1993 р. погрожували Пакистану оголошенням його спонсором ісламістського тероризму. Ця позиція імпонувала Індії, яка таким чином сподівалася ізолювати Пакистану у регіоні. Адміністрація президента США Б.Клінтона декларувала «стратегічне партнерство» з Китаєм та послідовно орієнтувалася на розширення кола спільноти ринкових демократів у АТР [15, С. 275].

У травні 1994 р. у США побував індійський прем'єр-міністр Нарасімха Рао. Головною темою переговорів були питання підтримки ринкових перетворень у Індії. Викрадення в липні 1995 р. в Кашмірі американських туристів стало приводом для включення у жовтні 1997 р. кашмірського ісламістського угруповання «Харакат-уль-іслам» до американського списку терористичних організацій [16, С.807]. Показово, що у вересні 1997 р. президент США Б.Клінтон

під час переговорів з пакистанським прем'єр-міністром Н.Шарифом заперечив проти пакистанської ідеї «інтернаціоналізації» кашмірського конфлікту. США підтримали позицію Індії, яка не хотіла посередництва у цьому питанні. У відповідь індійський прем'єр-міністр А.Б. Ваджпаї назвав США та Індію «природними союзниками» [16, С. 809].

Після індійських ядерних випробувань у травні 1998 р. американський дипломат С.Телботт намагався домогтися від Індії згортання її військової ядерної програми. Але успіху на цьому поприщі не досяг [17, С. 90]. Президент США Б.Клінтон був особисто ображений, адже індійське курівництво переконувало його у намірі не проводити ядерні випробування. На той час індійські виробники програмного забезпечення для цифрової техніки вже заробляли у США левову частку своїх прибутків. Тому санкції проти Індії виявилися неефективними. Утім, 1999 р. США фактично підтримали Індію під час її конфлікту із Пакистаном у Каргіллі. У своїх мемуарах Б.Клінтон згадує, що прем'єр-міністр Пакистану Наваз Шариф переконував його, що «врегулювання проблеми в Кашмірі заслуговує не менше уваги, ніж Близький Схід або Північна Ірландія», але «Індія була різко проти зовнішнього втручання» [16, С. 899]. Водночас 3-4 липня 1999 р. Б.Клінтон переконав пакистанського прем'єр-міністра Н.Шарифа відновити у Каргіллі лінію контролю 1972 року. Президент Б.Клінтон відверто зазначав, що не дасть згоди «на втручання США в кашмірський конфлікт за обставин, які склалися, що може бути розцінено як підтримка неправомірних дій Пакистану» [16, С. 901].

Навесні 1999 р. радник прем'єр-міністра Індії з питань міжнародної безпеки Б.Мішра заявив, що Делі не має наміру надавати Вашингтону детальні дані про свій ядерний потенціал. Разом із тим, він заперечив намір Індії вступити у гонку ядерних озброєнь [18, С. 304]. Натомість Пакистан затвердив проект створення центрального командування та системи управління ракетно-ядерними силами. Повноваження на використання ядерної зброї мав тоді прем'єр-міністр, а голова об'єднаного комітету начальників штабів ніс відповідальність за використання ядерної зброї у бойових діях.

У березні 2000 р. під час короткого візиту до Пакистану Б.Клінтон продемонстрував тиск на П.Мушаррафа передусім у питанні боротьби з талібами. Показово, що Клінтон був у Індії п'ять днів, а у Пакистані аж п'ять годин. «Найбільше дискусій викликав мій візит до Пакистану, – згадує президент США Б.Клінтон, – позаяк у цій країні відбувся військовий переворот, але вирішив туди поїхати з низки причин: закликали швидше перейти до цивільного правління, зменшити напругу навколо Кашміру, домогтися, аби генерал Мушарраф не страчував усунутого від влади прем'єр-міністра Наваза Шарифа, якому були висунути звинувачення у скоєнні злочинів, які караються смертю, домогтися від Мушаррафа співробітництва з нами з проблеми Бен Ладена та «Аль-Каїди» [16, С. 905]. Але тоді Пакистан відкинув американську пропозицію приєднатися до загального договору про заборону ядерних випробувань в обмін на нормалізацію двосторонніх відносин. Водночас пакистанський уряд санкціонував відкриття у м. Кветта (Белуджистан) розвідувального центру ЦРУ США, головним завданням якого було визначено стеження за таборами терористів у сусідньому Афганістані [19, С. 218]. Американські експерти, на нашу думку, запропонували надто екзотичний план врегулювання кашмірської проблеми. Суть його полягала у відкритті кордону між Індією і Пакистаном заради вільного обміну населенням,

після чого за п'ять років надати вільно обраним у пакистанській та індійській асамблеях Кашміру вирішити долю Кашміру на спільному засіданні. Але ця ідея абсолютно не влаштовує індійську сторону.

Натомість республіканська адміністрація Дж. Буша молодшого ставилася до Китаю як «стратегічного суперника». США висловили готовність допомогти Індії стати світовою державою ХХІ століття. Близько 2 млн. вихідців із Індії мешкають у США. Американські індійці є однією із найбагатших етнічних груп у США та мають важелі впливу на американську політику. На американсько-індійське зближення вплинуло й рішення Китаю у разі проголошення незалежності Тайваню висадити десант на острові. На цьому фоні лунали твердження про недоцільність обмеження індійських ракетних програм, аби Китай не мав над Індією постійної переваги. США до терактів 11 вересня 2001 р. враховували чутливість Індії до подій на Шрі-Ланці. Вважалось, що «Тигри визволення Таміл Іламу» мали тісні зв'язки з близькосхідними терористичними угрупованнями [20, С. 258].

Індія обережно поставилася до введення 19 березня 2003 р. американських та британських військ до Іраку, тим паче, що «анти партизанська стадія» іракської війни затяглася на тривалий час. Також показово, що з початком глобальної антитерористичної кампанії Пентагон прийняв рішення про передислокацію складів боєприпасів із Середземномор'я до району Перської затоки та Індійського океану. Американські військові бази, розташовані від Центральної Азії до Індійського океану «роздвоїли» «мусульманський півмісяць». Боротьбу американців із релігійним екстремізмом і наркотрафіком із Афганістану досить часто називають показною.

У 2002 р. США активно посередничали між Індією і Пакистаном під час чергової військово-політичної напруги між ними. Утім, МЗС Індії жорстко зазначало, що «не бачить потреби у випадкових зауваженнях щодо Дхамму і Кашміру, які йдуть від третьої сторони» [21, С. 71]. США у 2002 р. відновили роботи Об'єднаної консультативної комісії американських і пакистанських військових та діалог з питань ядерної безпеки.

У 2003 р. Індія критикувала американське вторгнення до Іраку та відмовилася залучитися до «коаліції бажаючих» як способу нового «заснування» країн за американським лекалом. Природно, що самі американці розглядали цей процес як зміцнення фундаменту одно полярного устрою сучасної системи міжнародних відносин. Керівництво Комуністичної партії Індії (марксистської), Комуністичної партії Індії, Революційної соціалістичної партії Індії виступили зі спільною заявою, в якій закликали уряд не направляти індійські війська на прохання США до Іраку. Вони нагадали, що в роки Першої світової війни тисячі індусів загинули у Месопотамії, а їхні могили іракцями сприймалися як кладовища окупантів [22, С. 81]. У 2004 р. поблизу китайського кордону відбулися спільні індійсько-американські військові навчання. Військово-морські сили двох держав спільно патрулюють Індійський океан до Малаккської протоки поблизу Сінгапуру. Крім того, 2004 р. Пакистану було надано статус «союзника США за межами НАТО» [22, С. 84]. Водночас Дж. Буш молодший підкреслив і пріоритетність для Вашингтону відносин із Делі, зокрема, у розвитку атомних технологій та космосу.

У липні 2005 р. президент США Дж. Буш-молодший і прем'єр-міністр Індії М.Сінгх підписали угоду про співробітництво у реалізації мирної ядерної програми Індії. Це рішення вітав професор міжнародних відносин у «Harvard's Kennedy

School of Government» та колишній помічник державного секретаря США за адміністрації Б.Клінтона Ештон Картер. Тим самим зазначена американсько-індійська угода стала результатом міжпартійного консенсусу у Вашингтоні. Потенціал Індії як найбільшої у світі демократії мав забезпечити її статус як стратегічного партнера США у глобальному масштабі [23, С. 44].

На початку 2006 р. під впливом США Індія проголосувала в МАГАТЕ за засудження іранської ядерної програми. На заваді індійсько-американському зближенню не стала навіть негативна позиція індійських лівих політичних сил, які посідали на той час важливе місце як коаліційні партнери конгресистів. У березні 2006 р. Дж. Буш молодший наніс візит у відповідь до Делі. Тоді Індія погодилася розділити свою ядерну програму на цивільну і військову та поставити цивільну програму під контроль МАГАТЕ. Одночасно президент США запропонував Індії купити 125 багатоцільових винищувачів «F-16» і «F-18». Китай критикував США за подвійні стандарти щодо індійської ядерної програми з одного боку, й іранської та північно-корейської ядерних програм, з іншого. Індія пояснила, що її угоди зі США не спрямовані проти третіх країн [24, С. 284]. Отже, адміністрація президента США Дж. Буша молодшого погодилася на союз із Індією заради поширення демократії та протистояння тероризму. Починаючи з 2006 р., Військово-морські сили США здійснюють перенесення центру своєї стратегічної активності із Атлантичного океану у Тихий океан.

У березні 2008 р. тодішній міністр оборони США Р. Гейтс у Делі активно рекламував американську військову техніку. Зокрема, американські корпорації «Lockheed Martin» та «Boeing» запропонували свої винищувачі «F-16» та «F-18». Президент США Джордж Буш молодший 8 жовтня 2008 р. підписав закон про ратифікацію угоди про ядерне партнерство з Індією. Китай негативно сприйняв цю домовленість Вашингтону і Делі [25, С.275]. У своїх мемуарах Джордж У. Буш молодший зазначає, що «у відповідь на співробітництво Пакистану ми зняли санкції, призначили Пакистан основним союзником, що не входив до складу НАТО, й допомогли фінансувати його операції боротьби з тероризмом», але «з часом стало зрозуміло, що Мушарраф чи то не зміг, чи то не хотів виконати всіх своїх обіцянок. Частиною проблеми була манія Пакистану щодо Індії. Майже в кожній нашій розмові Мушарраф звинувачував Індію в якихось гріхах» [22, С. 318].

Адміністрація Барака Обама також намагалася використовувати Індію як фактор стримування Китаю. У липні 2009 р. державний секретар США Г.Клінтон відвідала Делі. Обидві сторони завели мову про справжнє «стратегічне партнерство». Наприкінці листопада 2009 р. США відвідав прем'єр-міністр Індії М.Сінгх. Вашингтон оголосив «стратегічний діалог» із Делі. Експерти завели мову про створення з антикитайським прицілом «трикутника» США – Індія – Японія [26, С. 284]. Адаже в Індії китайські спроби обмежити глобальні амбіції Делі сприймаються як загроза національній безпеці Індії. США також намагаються усіма засобами стримувати посилення китайської потуги. Стратегічна взаємодія зі США легалізує статус Індії як великої ядерної держави.

У більш віддаленій перспективі азійські гіганти можуть вступити у відкрите суперництво. У одному лише 2008 р. США продали Індії озброєнь і військової техніки на 3 млрд. дол. Однак ці військові індійсько-американські зв'язки є предметом критики з боку індійських лівих партій [27, С. 218].

Ліві індійські партії зберігають глибоку недовіру до США. Офіційно Індія не хоче відігравати на потребу США роль стратегічної протизаги Китаю. Вашингтон драгують зв'язки Індії із Іраном. Серйозним дестабілізуючим фактором є економічна нестабільність у Афганістані та Пакистані. Крім того, пакистанська ядерна програма становить загрозу режиму непоширення ядерної зброї. У травні 2009 р. Вашингтон для зустрічі з Обамою і Карзаєм відвідав пакистанський президент А. А. Зардарі [27, С. 220]. Одним із ключових завдань американської дипломатії за президентства Б.Обами стало намагання переконати мусульман у тому, що «США ніколи не перебували у стані війни з ісламом і не асоціюють іслам із екстремістами» [28, С. 34]. У жовтні 2009 р. президент США Б.Обама підписав закон Керрі-Лугара-Бермана про виділення впродовж наступних п'яти років 1,5 млрд. дол. на розвиток пакистанської економіки. Але ця сума «копійкова», порівняно з вартістю війни в Афганістані, оціненою у 230 млрд. дол.. Утім, адміністрація Б.Обами розраховувала й на вибудовування тісних стратегічних відносин із Індією [29, С. 8]. США намагаються підтримати індійський підйом в якості «першої великої, економічно потужної, з живою культурою, полі етнічної, багатоконфесійної демократичної країни, яка не входить у межі Заходу» у якості протизаги КНР. Натомість Індія проголосила себе разом зі США «двома опорами демократії», водночас позиціонуючи себе разом з КНР співучасником «перебудови світового порядку» [5, С. 358].

За адміністрації Барака Обама США надали Індії статус найбільшого партнера поза межами НАТО. Це дало можливість радикально збільшити обсяги продажу американської зброї Індії. Делі розраховує на посилення позитивної динаміки двосторонніх відносин зі США і за адміністрації Президента Дональда Трампа.

У червні 2017 р. прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді відвідав США. Вагоме значення для сучасних індійсько-американських відносин має соціально-політична активність чотиримільйонної впливової індійської діаспори у США. Чимало представників індійської еліти мають родичів або близьких друзів, які є громадянами США індійського походження. Утім, Індія є учасницею БРІКС, вступила в ШОС, виступає за побудову багатополярного світу. Індійські еліти також не згодні із статусом «молодшого» стратегічного партнера США. Досить цікавою є політика Індії щодо низки регіональних конфліктів. На Близькому Сході Індія балансує між Іраном, Саудівською Аравією, США та Ізраїлем. Показово, що Індія утримується від гучних коментарів щодо конфлікту на Сході України. Наприклад, під час візиту Президента США Б. Обама в Делі у 2015 р. від індійських представників так і не пролунали антиросійські заяви. Однак, Росія також не змогла домогтися підтримки Індії у питанні анексії Криму [30, С. 8]. Під час переговорів Моді і Трампа американська сторона висловила вдячність Індії за підтримку ідеї посилення економічних санкцій проти КНДР, незважаючи на те, що для Пхеньяну Делі є другим після Китаю торговельним партнером. У відповідь на такий добрий жест США погодилися поставити Індії 22 безпілотні літальні апарати для контролю акваторії Індійського океану, угода про що була підписана ще 2013 року. Трамп запевнив Моді у тому, що США не поступляться Китаю у питанні гегемонії в Азії. Адже напередодні візиту Моді у Вашингтон там побував китайський лідер Сі Цзіньпін, якого Трамп називав чудовим партнером. США не розглядають питання введення обмежень на видачу віз для громадян Індії. В свою чергу Сі Цзіньпін не виконав обіцянку Трампу вплинути на КНДР у сенсі

призупинення ядерної програми Пхеньяну. Ще у травні 2017 р. Індія припинила торгівлю з КНДР, за винятком продовольства та медикаментів.

Також Індію і США об'єднало бажання стримувати глобальні морські амбіції Китаю. Базою для отриманих зі США дронів можуть стати індійські Андаманські або Нікобарські острови. Тоді індійці зможуть контролювати усі протоки в Індійському океані, якими проходять китайські торговельні та військові кораблі. Раніше дрони такого класу не постачалися США за межі НАТО. Однак, незважаючи на певне політичне зближення зі США, Індія не готова повністю адаптувати свою зовнішню політику до курсу США. Трамп не поспішає видавати візи до США індійським фахівцям інформаційних технологій [31, С. 7]. Утім, у преамбулі спільної індійсько-американської заяви за результатами візиту Н. Моді до США йдеться про посилення стратегічного партнерства. Сторони висловили готовність «поглиблювати кооперацію в сфері оборони і безпеки на основі статусу Індії як Головного партнера США в галузі оборони». Цей статус надає Індії доступ до американських технологій подвійного призначення. США залучають Індію до спільних зусиль із Японією, спрямованих на контроль океанських транзитних шляхів, які використовує Китай. Індія як загрозу розглядає претензії Китаю на більш частину Південно-Китайського моря. Але у Спільній заяві Китай взагалі не згадується, але присутні тези про «важливість забезпечення свободи судноплавства». Китай та його опоненти закликаються до мирного врегулювання територіальних суперечностей. У Спільній заяві, зокрема, висловлюється намір прискорити реалізацію угоди 2015 р. про обмін інформацією щодо морського транзиту у зоні Індійського океану. Підкреслюється важливість проведення щорічних військово-морських навчань «Malabar», участь у яких беруть американські, індійські та японські військово-морські сили.

У розділі Спільної заяви «Пліч-о-пліч проти тероризму» Пакистану пропонується гарантувати недопущення проникнення з його території терористичної загрози сусіднім державам. Також пропонується оперативно покарати винних у вже скоєних терактах проти Індії. У американський список терористичних організацій буде внесено угруповання, які займаються терористичною діяльністю на території спірного з Пакистаном штату Кашмір. Також США підтримали амбіцію Індії стати постійним членом Ради Безпеки ООН та увійти до «Групи ядерних постачальників». Китай, нагадаємо, прохолодно ставиться до перспективи досягнення Індією цих цілей. Крім того, в сфері атомної енергетики досягнуто домовленість про будівництво в Індії американською корпорацією «Westinghouse Electric» шести ядерних реакторів. Окремий розділ Спільної заяви присвячений економічній індійсько-американській кооперації. Обсяг двосторонньої торгівлі в 2016 р. досяг 115 млрд. дол.. США посідають перше місце серед торговельних партнерів Індії [32, С. 1].

Утім, американські компанії в Індії невдоволені бюрократично-адміністративними перешкодами індійського законодавства, недотриманням авторських прав, корупцією. Н. Моді наголосив на готовності ліквідувати ці перешкоди [33, С. 1]. У Пекіні вважають, що в геополітичній грі проти Китаю США не перетворять Індію на пішака. Китай сподівається, що Індія враховуватиме переваги від співпраці в рамках проекту нового Великого шовкового шляху, незважаючи на посилення значення США для Індії.

22 серпня 2017 р. президент США Д. Трамп у оприлюдненій стратегії війни в Афганістані пригрозив санкціями Пакистану, якщо він більш активно не допомагатиме США боротися з радикальним ісламським тероризмом [34, С. 1]. Аналогічною щодо Пакистану є позиція Індії.

Висновки. Відносини між США та Індією можна розглядати як своєрідний індикатор тенденцій розвитку міжнародних відносин. У роки «холодної війни» США намагалися максимально наблизити Індію як одного із лідерів Руху Неприєднання до демократичного Заходу. Тоді, особливо після встановлення дипломатичних відносин США з Китаєм, Індія залишалась ближчою до СРСР. Завершення «холодної війни» призвело до виникнення однополярної системи міжнародних відносин.

Індія запропонувала визнати свою вагому регіональну роль у потенційному багатопольарному світі. Водночас США наполягають на зміцненні стратегічного партнерства із Індією, що потенційно має працювати на стримування Китаю. Об'єктивно сучасні індійсько-американські відносини працюють на формування в перспективі багатопольарної системи міжнародних відносин.

Список використаних джерел і літератури

1. Securing India's Future in the New Millennium [Brahma Chellaney]. – New Delhi: Orient Longman Limited, 1999. – 612 p.
2. Dixit J.N. Makers of Indian foreign policy /J.Dixit. – New Delhi: Publishing, 2004. – 328 p.
3. Li Bin. Absolute Gains, Relative Gains and US Security on China /L.Bin// Defence & Security Analysis. – 2003. – Vol.19, №4. - P.379-396.
4. Ganguly Sumit. Conflict Unending: Indo-Pakistan Tensions since 1947. – New York: Universidad Publishing, 2001. - P.45-77.
5. Параг Х. Второй мир /Х.Параг. – М.: Издательство «Европа», 2010. – 616 с.
6. Уолперт С. Индия: история, культура, философия /С.Уолперт. – М.: АСТ, 2013. – 418 с.
7. Бхагвати Дж. В защиту глобализации /Дж.Бхагвати. – М.: Весь мир, 2005. – 340 с.
8. Коргун В.Г. История Афганистана. XX век /В.Коргун. - М.: Институт востоковедения РАН, 2004. – 526 с.
9. Энциклопедия Пакистана. – М.: Фондaмент Пресс, 1998. – 640 с.
10. Горобець І.В. Територіально-прикордонні проблеми у відносинах Індії з Пакистаном і Китаєм (60-і – 90-і роки). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія / Горобець Ігор Володимирович. – К.: Інститут міжнародних відносин, 1998. – 174 с.
11. Баєнкова Є.В. Еволюція взаємовідносин у трикутнику Індія – КНР – США в умовах глобалізації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку /Баєнкова Єлизавета Володимирівна. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – 206 с.
12. Льюс Э. Без оглядки на Богов. Взлет современной Индии /Э.Льюис. – М.: ИРИСЭН, Мысль, 2010. – 395 с.
13. Об американской военной базе на Диего-Гарсия // Зарубежное военное обозрение. – 2001. - №3. – С.34.
14. Бхутто Б. Дочь Востока. – М.: Международные отношения, 1991. – 432 с.
15. Ігнат'єв П.М. Індія на шляху до лідерства в Південній Азії / П.Ігнат'єв. – Чернівці: Книга – ХХІ, 2006. – 504 с.
16. Клинтон Б. Моя жизнь /Б.Клинтон. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 1088 с.
17. Внешнеполитический процесс в странах Востока [Под ред. Д.В. Стрельцова]. – М.: Аспект пресс, 2011. – 336 с.

18. Neack L. The New Foreign policy. U.S. and Comparative Foreign Policy in the 21st Century /L.Neack. – Lanham. – MD: Rowman&Littlefield, 2003. – 500 p.
19. Лебедева Н.Б. Азиатская «дуга нестабильности» и феномен системы военного базирования США / Н.Лебедева // Востокведы о международных проблемах Востока. – Институт востоковедения РАН, 2007. – С.367-382.
20. Ігнат'єв П. Шрі-Ланка: країнознавчий портрет /П.Ігнат'єв. – Чернівці: Книги – XXI, 2009. – 288 с.
21. Бэйлз А. Уроки иракского кризиса / А.Бэйлз // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – №9. – С. 70-76.
22. Буш Дж. Ключові рішення /Дж.Буш. – К.: Брайт Стар Паблішінг, 2012. – 512 с.
23. Ashton B. Carter. America's Strategic Partner? / B.Ashton// Foreign Affairs. – July-August 2006. – P.318-324.
24. Китай в XXI веке: глобализация интересов безопасности [/Отв. ред. Г.И. Чуфрин]. – М.: Наука, 2007. – 327 с.
25. Самуйлов С.М., Олсуфьев И.В. США – Индия: ядерное партнерство и геополитика /С.Самуйлов, И.Олсуфьев // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2010. №4. – С.37-56.
26. «Большая Восточная Азия»: мировая политика и региональные трансформации. – М.: МГИМО-Университет, 2010. – 444 с.
27. Внешнеполитический процесс в странах Востока [/Под ред. Д.В. Стрельцова] – М.: Аспект пресс, 2011. – 336 с.
28. Шумилина И.В. «Мягкая сила» Барака Обамы: расчёты и просчёты /И.Шумилина // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2010. – №9. – С.41-58.
29. Мирский Г. Америка и мир при Бараке Обаме / Г.Мирский // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. - №6. – С.3-16.
30. Скосырев В. Моды хочет вбить клин между Индией и Пакистаном /В.Скосырев // Независимая газета. 2017. – 25 июня.
31. Скосырев В. Трамп обнял Моды назло Си Цзинпину / В.Скосырев // Независимая газета. – 2017. – 28 июня.
32. Терехов В. Нарендра Моды посетил США [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.journal-neo.org/2017/07/11/narendra-modi-posetil-ssha> (Дата звернення:11 липня 2017) – Назва з екрану.
33. United States and India: Prosperity Though Partnership // [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/26/united-states-and-india-prosperity-though-partnership> (Last Access: June 26, 2017). – Title from the Screen.
34. Reason has returned to the White House // [Electronic Resource]. - Mode of Access: <https://www.europes.net/en/184833/afghanistan-trump-to-his-generals> (Last Access: August 22, 2017). - Title from the Screen.

References

1. CHELLANEY, B. (ed) (1999) *Securing India's Future in the New Millennium*. – New Delhi: Orient Longman Limited.
2. DIXIT, J.N. (2004) *Makers of Indian foreign policy*. – New Delhi.: Collins Publishers India.
3. BIN, L. (2003). Absolute Gains, Relative Gains and US Security on China // *Defence & Security Analysis*. P.379-396.
4. Ganguly Sumit (2001). *Conflict Unending: Indo-Pakistan Tensions since 1947*. – New York.
5. PARAG, H. (2010). *Wtoroy Mir*. – Moskwa: Evropa.
6. UOLPERT, S. (2013). *India: istoria, kultura, phiosophia*. – Moskwa: Azbooka-Attikus.
7. BHAGVATI, Dg. (2005). *W zazhitu globalisazii*. – Moskwa: Ladomir.
8. KORGUN, V. (2004) *Istoria Afganistana*. – Moskwa: Instityt vostokovedeniya.
9. *Enziklopedia Pakistana* (1998). – Moskwa: Fyndamenta press.
10. GOROBETZ, I. (1998) *Teritorialno-prykordonni problemy u vidnosinach Indii z Pakistanom i Kitaem*. Unpublished Thesis (PhD), Instityt mizhnarodnuh vidnosyn KNY imeni Tarasa Shevchenka.
11. BAENKOVA, E. (2008). *Evoluzia vzaemovidnosin u trikutniku India – KNR – SSHA*. Unpublished Thesis (PhD), Instityt svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnyh vidnosyn NANY.

12. LIUS, E. (2010) *Bez ogladki na bogov*. Moskwa: IRISEN.
13. Ob amerikanskoj voennoj baze na Diego-Garsia (2001). *Zarubezhnoe voennoe obozrenie*.
14. BHUTTO, B. (1991). *Doch Vostoka*. Moskwa: Mezhdynarodnye otnosheniya.
15. IGNATIEV, P. (2006). *India na shlachhu do liderstva v Pivdennij Azii*. Chernivtsi: Kniga – XXI.
16. KLINTON, B. (2005). *Moja zhishn*. Moskwa: Alpina Publisher.
17. STREL'TSOV, D. (ed) (2011) *Vneshnepoliticheskiy prozess v stranach Vostoka*. Moskwa: Aspekt Press.
18. NEACK, L. (2003). *The New Foreign policy. U.S. and Comparative Foreign Policy in the 21st Century*. Lanham.
19. LEBEDEVA, N. (2007) Asiatskaja duga nestabilnosti i fenomen systemy voennogo basirovania USA. *Vostokovedy o mezhdunarodnykh problemach Vostoka*. P.367-382.
20. IGNATIEV, P. (2009). *Shri-Lanka: krainosnavchij portret*. Chernivtsi: Kniga – XXI.
21. BEILZ, A. (2004). Uroki irakskogo krizisa. *Mirovaja ekonomika I mezhdunarodnye otnosheniya*. №9, P.70-76.
22. BUSH, D (2012). *Kluchovi rishennja*. Kyiv: Brait Star Publishing.
23. ASHTON, B. Carter (2006). America's Strategic Partner? *Foreign Affairs*. P.318-324.
24. CHYFRIN, G. (ed.) (2007) *Kitay v XXI veke: globalizazia interesov bezopasnosti*. Moskwa: Nauka.
25. SAMUILOV, S., OLSUFIEV, I. (2010). USA-India: jadernoe partnerstvo i geopolitila. *USA-Kanada: ekonomika, politika, kultura*. №4, P.37-56.
26. *Bolshaja Vostochnaja Asia: mirovaja politika I regionalnye transformazii* (2010). Moskwa: MGIMO-Yniversitet.
27. STREL'TSOV, D. (ed.) (2011) *Vneshnepoliticheskiy prozess v stranach Vostoka*. Moskwa: Aspekt-press.
28. SHUMILINA, I. (2010). Miagkaja sila Baraka Obamy: rasschety i proschety. *USA-Kanada: ekonomika, politika, kultura*. №9, P.41-58.
29. MIRSKIY, G (2009). Amerika I mir pri Barake Obame. *Mirovaya ekonomika I mezhdunarodnye otnosheniya*. -№6, P.3-16.
30. SKOSYREV, V. (2017) Modi chochet vbyit klin mezhdur Indijey I Pakistanom. *Nezavisimaja gazeta*.
31. SKOSYREV, V. (2017) Trump obnjat Modi nazlo Si Zsinpinu. *Nezavisimaja gazeta*.
32. TEREKHOV, V. *Narendra Modi posetil SSHA* [Online] Available from: <http://ru.journal-neo.org/2017/07/11/narendra-modi-posetil-ssha> (Accessed July 11, 2017)
33. *United States and India: Prosperity Through Partnership* (2017) [Online] Available From: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/26/united-states-and-india-prosperity-through-partnership> (Accessed June 26, 2017)
34. *Reason has returned to the White House* (2017) [Online] Available From: <https://www.europes.net/en/184833/afghanistan-trump-to-his-generals> (Accessed August 22, 2017).

Надійшла до редколегії 18.01.2017

Igor Gorobetz, Ph., D., assistant professor

USA-INDIAN RELATIONSHIP: HISTORY AND CURRENCY

The article deals with the dynamics of relations between the United States and India during the existence of the bipolar system of international relations and the unipolar system thereof after the end of the Cold War. During the Cold War, India remained the leader of the Non-Aligned Movement, which determined the US position that aimed at stimulating India's siding with the Western democracies. Before the collapse of the Soviet Union, India's positions implied distancing from the alliance with the United States. Under the unipolar world, India is determined to develop strategic partnership with the United States. According to the American interests, such partnership should deter China. After becoming a nuclear power, India is resetting its positions in South Asia and in the Indian Ocean. After winning the Cold War, the United

States remained a sole hegemon in the new system of international relations. China has turned into a "global workshop", which has increased its financial, economic and military-political influence on various processes worldwide and in the South Asian region in particular. India and China are suffering from the threat of international terrorism. The United States are trying to keep their relevance in terms of Asian security, which is no less important to this country than Euro-Atlantic security. India has no intention to develop its strategic relations with the US through radical deterioration of the Indian-Chinese relations, which were settled with great complexity. However, India remains interested in maximal weakening of the US-Pakistani relations, especially in the military-technical sphere.

Key words: *India, USA, bipolar system of international relations, unipolar system of international relations, strategic partnership, Non-Aligned Movement, China, Pakistan.*

УДК 94: 327] (55: 73: 5 – 191.2) “19/20”

Galyna Mingazutdinova,
PhD (History),

Historian of the Science and Research Department
(History Department, Taras Shevchenko
National University of Kyiv)

THE US – IRANIAN STRATEGIC COMPETITION IN CENTRAL ASIA

Abstract. *In late 1990s – early 2000s, the post-Soviet countries of Central Asia became an arena of specific geopolitical standoff, also known as The New Great Game. The vanishing of the USSR from the political map resulted in the emergence of the newly independent states and of the new external powers interested in occupying the niche of the bygone superpower. To counter the United States' presence in the region, a number of potential competitors rose. Among them, China, Russia, Turkey and Iran shall be named. While the USA promoted their foreign policy towards Central Asia proceeding from the contemporary history, their respective opponents, namely Iran, had a huge historical background to justify its relations with Tajikistan, Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Kyrgyzstan. However, the existence of shared historical heritage had few in common with the actual geopolitical success in the region. Firstly, the Central Asian countries themselves decided to keep to the multilateral foreign policy and receiving any kind of assistance from the external partners to promote themselves on the international arena without taking any heritage background into consideration. Secondly, external financial and military assistance governed the issue of who may dominate in Central Asia. Thirdly, the general geopolitical interests of the great powers in Central Asia happened to be deeply interrelated and claimed more for cooperation than to competition to implement them. To this end, a mixture of joint and opposed actions taken by the superpowers in Central Asia proved to be inevitable.*

Key Words: *USA, Central Asia, Iran, Middle East, cooperation.*

Introduction. The collapse of the USSR brought about the political vacuum in the Central Asia with fast and to some extent unexpected gaining of sovereignty by the republics of the Soviet Middle Asia. The former Soviet republics de-facto remained in the sphere of influence of Russia. However, indeed the brand new actors began to percolate through the region. Turkey,